

İBNÜ'L-HÂCİB'İN EL-KÂFİYE İLE ÇÂRPEDÎ'NİN EL-MUĞNÎ FÎ 'İLMİ'N- NAHV ADLI ESERLERİNİN MUKAYESESİ

THE COMPARATIVE ANALYSIS OF IBN AL-ĤĀJIB'S AL-KĀFIYA AND ÇÂRPEDÎ'S
AL-MUGHNĪ FÎ 'ILM AL-NAĤW

ŞEHMUS ÜLKER

DR. ÖĞR. ÜYESİ, ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ, İLAHİYAT FAKÜLTESİ
KUR'AN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT İLMİ ANA BİLİM DALI
ASST. PROF. DR., ŞIRNAK UNIVERSITY, FACULTY OF THEOLOGY
DEPARTMENT OF QUR'AN READING AND QIRAAT SCIENCE
ŞIRNAK, TÜRKİYE

sehmusulker82@hotmail.com

<http://orcid.org/0000-0003-0296-1385>

<http://dx.doi.org/10.46353/k7auifd.1519865>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types
Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received
21 Temmuz / July 2024

Kabul Tarihi / Accepted
23 Aralık / December 2024

Yayın Tarihi / Published
Aralık / December 2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season
Aralık / December

Atıf / Cite as

Ülker, Şehmus, "İbnü'l-Hâcib'in el-Kâfiye ile Çârpedî'nin el-Muğnî fî 'İlmi'n-Nahv Adlı Eserlerinin Mukayesesi [The Comparative Analysis of Ibn al-Ĥājib's al-Kāfiya and Çârpedî's Al-Mughnī fī 'Ilm al-Naĥw]". Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of the Faculty of Theology 11/2 (Aralık/December 2024): 763-779.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Kilis 7 Aralık University, Faculty of Theology, Kilis, 79000 Turkey.

ilahiyatdergisi@kilis.edu.tr

İBNÜ'L-HÂCİB'İN *EL-KÂFİYE* İLE ÇÂRPERDÎ'NİN *EL-MUĞNÎ Fİ 'İLMİ'N-NAHV* ADLI ESERLERİNİN MUKAYESESİ

Öz

Arap dil âlimleri, Arapçayı öğretmek amacıyla tarihi süreç içinde birçok eser telif etmişlerdir. İbnü'l-Hâcib (öl. 646/1249) ve Çârperdî (öl. 746/1346) de bu alanda eser veren önemli âlimlerdendir. İbnü'l-Hâcib, Kahire'de dönemin önde gelen âlimlerden muhtelif ilim dallarında dersler almış birçok talebe yetiştirmiş ve çeşitli alanlarda kıymetli eserler kaleme almıştır. Daha sonra Arap dili gramerini kısa yoldan öğretmek amacıyla muhtasar ve kolayca istifade edilebilen bir çalışma olan *el-Kâfiye* isimli kitabını telif etmiştir. Çârperdî ise Tebriz'de ilim tahsil etmiş, hayatının sonuna kadar ders okutmakla meşgul olmuş ve değişik alanlarda birçok eser telif etmiştir. Çârperdî'nin *el-Muğnî fi 'ilmi'n-nahv* isimli çalışması, nahiv ilmiyle ilgili temel kuralların büyük bir kısmını özlü bir şekilde ele alan muhtasar bir metindir. Dolayısıyla İbnü'l-Hâcib ve Çârperdî'nin söz konusu eserlerini nahiv alanında telif edilen muhtasar eserler arasında saymak mümkündür. Söz konusu eserler yazıldığı günden beri ilim ile uğraşanlar arasında büyük bir ilgi görmüş ve nahiv ilminin tahsil edilmesinde önemli kaynak eserler içerisinde yer almışlardır. Bu yüzden her iki âlimin telif ettiği eserler, Arap dili gramerini anlamak ve öğretmek isteyenler için temel kaynaklar olarak kabul edilmektedir. Öte yandan bu eserlerin yazıldığı günden beri ilim çevreleri arasında büyük bir ilgi görmesi ve nahvin tahsil edilmesinde önemli kaynak eserler içerisinde yer alması konunun önemini ortaya koyan önemli bir detaydır. Aynı zamanda bu tür eserler, Arapça öğrenmek ve öğretmek isteyenler için faydalı kaynaklar olup, dilin doğru ve etkili bir şekilde öğrenilmesine katkı sağlamaktadır. Doküman inceleme ve literatür taraması şeklinde gerçekleştirilen çalışmamızda, nahiv ilmi alanında telif edilen önemli eserlerden olan İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiye'si* ile Çârperdî'nin *el-Muğnî fi 'ilmi'n-nahv* isimli eserinin mukayesesi yapılmıştır. Bu bağlamda İbnü'l-Hâcib ve Çârperdî'nin adı geçen eserleri hakkında kısaca bilgi verildikten sonra *el-Kâfiye* ve *el-Muğnî fi 'ilmi'n-nahv* adlı eserler; içerik, tanımlar, yöntem, kullandıkları istihlalar, örnekler ve istişhad yöntemleri açısından karşılaştırmalı bir şekilde incelenmiştir. Dolayısıyla bu makalede söz konusu eserler detaylı bir şekilde incelenerek aralarındaki benzerlik ve farklılıklar tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca çalışmada, İbnü'l-Hâcib ile Çârperdî'nin söz konusu eserlerinin nahiv alanındaki katkıları ortaya konulması da amaçlanmıştır. Çalışma konusu olan İbnü'l-Hâcib ile Çârperdî'nin söz konusu eserlerine yöntem açısından bakıldığında Çârperdî'nin mezkûr eserinde konuların ele alma metodunun İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiye'sindeki* metoda çokça benzediği görülmektedir. Nitekim Çârperdî'nin konu sıralaması da İbnü'l-Hâcib'in söz konusu eserindeki gibi isimler, fiiller ve harfler şeklindeki ana başlıklardan oluşmaktadır. Ancak Çârperdî, eserinde her ne kadar ana başlıklarda İbnü'l-Hâcib'in söz konusu eserindeki konu tasnifine benzer bir yöntem takip etmiş olsa da alt başlıklarda bazı farklılıklar bulunmaktadır. Muhteva açısından bakıldığında her iki eserin nahiv ilmiyle ilgili temel kuralların büyük bir kısmını özlü bir şekilde ele aldığı tespit edilmiştir. Ancak İbnü'l-Hâcib, mezkûr eserinde bazı konuları kısaca açıklarken, Çârperdî ise *el-Muğnî'de* aynı konuyu daha ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Bazı durumlarda ise Çârperdî *el-Muğnî'de* bazı konuları kısa ifadelerle anlatırken, İbnü'l-Hâcib eserinde aynı konuyu daha ayrıntılı olarak ele almıştır. Yapılan incelemeler neticesinde hem İbnü'l-Hâcib'in hem de Çârperdî'nin söz konusu eserlerinde çoğunlukla Basra dil ekolünün istihlalarını kullandığı görülmektedir. Yine hem İbnü'l-Hâcib'in hem de Çârperdî'nin verdiği örnekler bakıldığında genel olarak klasik nahiv kitaplarında bulunan örneklerden oluştuğu fark edilmektedir. Buna göre İbnü'l-Hâcib'in söz konusu eserinde verdiği örnekler ile Çârperdî'nin *el-Muğnî'de* verdiği örnekler genel olarak benzerlik göstermektedir. İbnü'l-Hâcib ve Çârperdî'nin mezkûr eserlerinde bir ifadenin lafız, anlam ve kullanımının doğru olduğunu ispatlamak için nazım ve nesir şeklinde şâhidler

getirmişlerdir. İbnü'l-Hâcib, el-Kâfiye'sinde bazen Basra ve Kûfe nahiv ekolleri arasındaki ihtilafı konulara değinmiştir. Çârperdi ise söz konusu eserinde genel olarak ihtilafı olan meselelere ya hiç değinmemiş ya da kısaca işarette bulunmuştur. Özetle denilebilir ki İbnü'l-Hâcib ile Çârperdi'nin söz konusu eserleri özgün birer çalışma olmakla beraber aralarında birçok benzerlikler de vardır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı, Nahiv, İbnü'l-Hâcib, el-Kâfiye, Çârperdi, el-Muğnî.

THE COMPARATIVE ANALYSIS OF IBN AL-ĤĀJIB'S *AL-KĀFIYA* AND ÇÂRPERDÎ'S *AL-MUGHNĪ FĪ 'İLM AL-NAĤW*

Abstract

It is fact that Arabic language scholars have written many works in the historical process to teach Arabic. Ibn al-Ĥājib (d. 646/1249) and Çârperdi (d. 746/1346) are among the prominent scholars who wrote works in this field. Ibn al-Ĥājib took courses in various branches of science from the leading scholars of the period in Cairo, educated many students and wrote valuable works in various fields. Later on, he wrote *al-Kāfiya*, a concise and easily utilizable work, in order to teach Arabic grammar in a short way. Çârperdi, on the other hand, studied in Tabriz, taught for the rest of his life, and wrote many works in various fields. Çârperdi's *al-Mughnī fī 'ilm al-naĥw* is a concise text that covers most of the basic rules of the science of grammar in a concise manner. Therefore, it is possible to count Ibn al-Ĥājib's and Çârperdi's works in question among the concise works in the field of grammar. Since the day they were written, these works have attracted great attention among scholars and have been regarded as essential reference works in the acquisition of grammar. For this reason, the works written by both scholars are considered as basic sources for those who want to understand and teach Arabic grammar. On the other hand, the fact that these works have attracted great attention among the scholarly circles since the day they were written and that they are among the important source works in the study of naĥw is an exclusive detail that reveals the importance of the subject. At the same time, such works are useful resources for those who want to learn and teach Arabic and contribute to the correct and effective learning of the language. In our study, which was conducted in the form of literature review, a comparison was made between Ibn al-Ĥājib's *al-Kāfiya* and Çârperdi's *al-Mughnī fī 'ilm al-naĥw*, which both important works written in the field of grammar. In this context, after giving brief information about Ibn al-Ĥājib and Çârperdi's works, *al-Kāfiya* and *al-Mughnī fī 'ilm al-naĥw* are analyzed comparatively in terms of content, definitions, methodology, the terms they use, examples and methods of istishhad. Therefore, this article analyzes these works in detail and tries to identify the similarities and differences between them. The study also aims to reveal the contributions of Ibn al-Ĥājib and Çârperdi's works in the field of Arabic grammar. When we look at the works of Ibn al-Ĥājib and Çârperdi in terms of methodology, it is seen that the method of handling the topics in Çârperdi's work is very similar to the method in Ibn al-Ĥājib's *al-Kāfiya*. As a matter of fact, Çârperdi's order of topics consists of the main headings of nouns, verbs, and letters, as in Ibn al-Ĥājib's work. However, although Çârperdi follows a similar method in the main headings to Ibn al-Ĥājib's classification, there are some differences in the subheadings. In terms of content, it has been determined that both works cover most of the basic rules of the science of grammar in a concise manner. However, while Ibn al-Ĥājib briefly explains some topics in his work, Çârperdi analyzes the same topic in more detail in *al-Mughnī*. In some cases, while Çârperdi explained some issues in *al-Mughnī* in short statements, Ibn al-Ĥājib dealt with the same issue in more detail in his work. As a result of the analysis, it is seen that both Ibn al-Ĥājib and Çârperdi mostly use the terms

of the Basra school of language in their works. Again, when we look at the examples given by both Ibn al-Hâjib and Çârperdi, we realize that they are generally composed of examples found in classical books of Arabic grammar. Accordingly, the examples given by Ibn al-Hâjib in the aforementioned work and the examples given by Çârperdi in *al-Mughni* are generally similar. Ibn al-Hâjib and Çârperdi, in their aforementioned works, bring witnesses in verse and prose to prove that the wording, meaning, and usage of a statement are correct. Ibn al-Hâjib, in his *al-Kâfiya*, sometimes touched upon controversial issues between the schools of grammar in Basra and Kufa. Çârperdi, on the other hand, either did not mention or only briefly alluded to the controversial issues in his work. To summarize, it can be said that Ibn al-Hâjib and Çârperdi's works in this regard are original works, but there are many similarities between them.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Nahw, Ibn al-Hacib, al-Kafiya, Çârperdi, al-Mughni.

GİRİŞ

İbnü'l-Hâcib tarafından telif edilen *el-Kâfiye*, nahiv konularını ele alan muhtasar bir eserdir.¹ Söz konusu eser telif edildiği günden beri ilim erbabı arasında büyük bir teveccüh kazanmıştır. İbnü'l-Hâcib, her ne kadar eserinde kendinden önceki dilcilerden yararlı olsa da kendi yöntemini geliştirerek özgün bir eser telif etmiştir. Aynı şekilde İbnü'l-Hâcib'in mezkûr eseri, sonraki dilciler için önemli bir kaynak teşkil etmiştir.² Nahiv ilmiyle ilgilenen birçok kişi İbnü'l-Hâcib'in eserine şerhler kaleme almıştır.³

Çârperdi'nin telif ettiği *el-Muğni fi 'ilmi'n-nahv*⁴ isimli kitabı da İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiye*'si gibi nahiv alanında telif edilen muhtasar türü eserlerdendir. Çârperdi'nin eseri telif edildiği günden beri ilim çevrelerince büyük bir rağbet görmüş ve nahvin tahsil edilmesinde önemli kaynak eserler içerisinde yer almıştır.⁵

Çârperdi'nin genel olarak *el-Muğni*'de uyguladığı metod ile İbnü'l-Hâcib'in mezkûr eserinde takip ettiği metodun benzer olduğunu söylemek mümkündür. Ancak her iki eser arasında bazı farklılıklar da vardır. Bu bağlamda, nahiv alanında önemli eserler arasında yer alan İbnü'l-Hâcib ile Çârperdi'nin söz konusu eserleri; içerik, tanımlar, yöntem, kullandıkları istilahlar, örnekler

¹ Mustafa b. Abdullah Hâci Halife Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn 'an esâmi'l-kütübve'l-fünûn* (Beyrut: Dâru'l-hayâ't-Türâsi'l-Arabi, ts.), 2/1370; İbrahim Yılmaz, "İbnu'l-Hâcib, Hayatı, Eserleri ve el-Kâfiye Adlı Eserinin İncelenmesi" *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (1997), 487; Hulusi Kılıç, "el-Kâfiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/153; Kenan Demirayak, *Arap-İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi* (İstanbul: Cantaş Yayınları, 2016), 379.

² Ahmet Tekin, "İbnu'l-Hâcib İle Molla Halil es-Si'irdi'nin el-Kâfiye Adlı Eserlerinin Mukayesesi", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 10/3 (2018), 888.

³ Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2/1370-1376.

⁴ Bk. Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2/1751.

⁵ Mahmut Tekin, "el-Muğni fi 'ilmi'n-nahv Adlı Eseri Örneğinde Çârperdi'nin İstihâd Ettiği Şiirler", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11/25 (Aralık 2020), 664.

ve istişhad yöntemleri açısından karşılaştırmalı bir şekilde ele alınmıştır. Böylece *el-Kâfiye* ve *el-Muğnî fî 'ilmi'n-nahv* adlı eserlerin ortak ve farklı yönleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. İbnü'l-Hâcib ve el-Kâfiye Adlı Eseri

Tam adı Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus olan İbnü'l-Hâcib, 570/1175 senesinde Mısır'da bulunan İsnâda doğdu. Daha sonra babası tarafından Kahire'ye getirildi. İbnü'l-Hâcib, Kahire'de dönemin önde gelen âlimlerden muhtelif ilim dallarında dersler almıştır. Birçok talebe yetiştiren ve çeşitli alanlarda kıymetli eserler telif eden İbnü'l-Hâcib, 646/1249 senesinde İskenderiye'de vefat etti.⁶

İbnü'l-Hâcib, Arap dili gramerini muhtasar bir şekilde ele alan *el-Kâfiye* adlı bir eser kaleme almıştır.⁷ İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiye*'si büyük bir beğeni kazanmış ve Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuştur. Klasik medrese usulünde Birgivi'nin (öl. 981/1573) *el-Avâmil ve İzhârü'l-esrâr* adlı eserlerinden sonra İbnü'l-Hâcib'in söz konusu eserinin okutulması bir gelenek halini aldığından beraber basılan *el-Avâmil, İzhârü'l-esrâr* ve *el-Kâfiye* medreselerde "Nahiv Cümlesi" veya "Nahiv Mecmuası" olarak tanınmıştır⁸

2. Çârperdî ve el-Muğnî fî 'ilmi'n-Nahv Adlı Eseri

Tam adı Ebû'l-Mekârim Fahrüddîn Ahmed b. el-Hasen b. Yûsuf'tur. Çârperdî, 664/1265 senesinde doğdu.⁹ Arrân yöresinde bulunan bir yerleşim yeri olan Çârperdî nispetle anılmakta olup burada dünyaya geldiği tahmin

⁶ Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ* (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2006), 16/431; Celâlüddîn Abdurrahmân es-Suyûtî, *Hüsni'l-muhâdara fî târihi Mısır ve'l-Kâhire*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Kahire: Dâru İhyâil-Kutubil-'Arabîyye, 1967), 1/456; Celâlüddîn Abdurrahmân es-Suyûtî, *Biğyeyti'l-vuât fî tabakâti'l-luğavîyyîn ve'n-nuhât*, thk. Muhammed Abdurrahîm (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2005), 594; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-muellifîn terâcimu musannifî'l-kutubi'l-'Arabîyye* (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1993), 2/366; Yılmaz, "İbnü'l-Hâcib, Hayatı, Eserleri ve el-Kâfiye Adlı Eserinin İncelenmesi", 469-482; Hulusi Kılıç, "İbnü'l-Hâcib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/55-58; Tekin, "İbnü'l-Hâcib İle Molla Halil es-Sî'irdî'nin el-Kâfiye Adlı Eserlerinin Mukayesesi", 888-889.

⁷ Muharrem Çelebi, "Muhtasar Nahiv Kitaplarına Bir Bakış", Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5 (1989), 2; Yılmaz, "İbnü'l-Hâcib, Hayatı, Eserleri ve el-Kâfiye Adlı Eserinin İncelenmesi", 487.

⁸ Kılıç, "el-Kâfiye", 24/153; Demirayak, *Arap-İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi*, 380.

⁹ Hayatı hakkında detaylı bilgi için bk. Tâcuddîn es-Subkî, *Tabakâtu's-Şâfi'yyeti'l-kubrâ*, thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî, Abdulfettâh Muhammed el-Huluv (Beyrut: Hicr, 1992), 9/8-9; Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askalânî, *ed-Dureru'l-kâmine fî a'yânî'l-mietî's-sâmine*, thk. Muhammed Abdulmuîd (Hind: Dâiretu'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, 1972), 1/142-143; Ebu'l-Felâh Abdülhây b. Ahmed İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerâtu'z-zehab fî ahbâri men zehab*, thk. Abdu'l Kâdir el-Arnaût, Mahmud el-Arnaût (Dimaşk: Dâru İbn Kesir, 1986), 8/256; Mehmet Şener, "Çârperdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/230; Ahmet Tekin, *Çârperdî'nin el-Muğnî fî 'ilmi'n-nahv Adlı Eseri* (Mardin: II. Atlas Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, 2019), 285.

edilmektedir. Çârperdi, Tebriz'e yerleşmiş burada ilim tahsilinde bulunmuş ve ömrünün sonuna kadar ders okutmakla meşgul olmuştur.¹⁰ O, ardında birçok eser bırakarak 746/1346 senesinde Tebriz şehrinde vefat etmiştir.¹¹

Çârperdi'nin telif ettiği *el-Muğni fi 'ilmi'n-nahv*¹² isimli kitabı, nahiv ilmiyle ilgili temel kuralların büyük bir kısmını özlü bir şekilde ele alan muhtasar bir metindir. Söz konusu eserde yazar, gramer konularını özlü bir şekilde ele aldığından ayrıntılara pek fazla girilmemiştir. Çârperdi'nin mezkûr eseri, telif edildiği günden beri ilim çevrelerince büyük bir rağbet görmüş ve nahiv öğretiminde önemli kaynak eserler içerisinde yer almıştır. Çârperdi'nin bu eseri, Arapça'yı yeni öğrenenlere yönelik olarak hazırlandığından eserde sade ve anlaşılır bir dil tercih edilmiştir.¹³

3. el-Kâfiye ve el-Muğni fi 'İlmi'n-Nahv Adlı Eserlerin Mukayesesi

3.1. İçerik Açısından Mukayeseleri

İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiye*'si isim, fiil ve harf şeklinde üç ana kısımdan oluşmuştur. Bu bölümlerin her biri birçok alt bölümden oluşmaktadır.¹⁴

İbnü'l-Hâcib'in mezkûr eserinde uyguladığı konuların planı şu şekildedir:

A-İsimler¹⁵

B-Fiiller¹⁶

C-Harfler¹⁷

İbnü'l-Hâcib, eserinde isim, fiil ve harf konulara giriş yapmadan önce kelime ve kelimeler konusunu ele alarak başlamış, i'rab ve gayri munsarif meselelerine değindikten sonra merfuat konusunu incelemiştir. Müellif, merfuat başlığının altında fail, tenâzu, naib-i fail, mübteda, haber, inne ve kardeşlerinin haberi, cinsi nefyeden lânın haberi, leyseye benzeyen mâ ve lânın ismi konularını işlemiştir.¹⁸

İbnü'l-Hâcib, mansubât başlığı altında, mef'ûller, münâdâ, iştiğâl, tahzîr, hâl, temyiz, müstesna, kâne ve kardeşlerinin haberi, inne ve kardeşlerinin

¹⁰ Şener, "Çârperdi", 8/230; Tekin, *Çârperdi'nin el-Muğni fi 'ilmi'n-nahv Adlı Eseri*, 285.

¹¹ Şener, "Çârperdi", 8/230.

¹² Bk. Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1751.

¹³ Mahmut Tekin, "el-Muğni fi 'ilmi'n-nahv Adlı Eseri Örneğinde Çârperdi'nin İstihâd Ettiği Şiirler", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11/25 (Aralık 2020), 664.

¹⁴ Bk. Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye fi 'ilmi'n-nahv*, thk. Salih Abdulazîm (Kahire: Mektebetu'l-Adâb, 2010); 11-57; Kılıç, "el-Kâfiye", 24/153.

¹⁵ Bk. İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 11-44.

¹⁶ Bk. İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 44-51.

¹⁷ Bk. İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 51-57.

¹⁸ İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 11-17; Tekin, "İbnü'l-Hâcib İle Molla Halil es-Sî'irdî'nin el-Kâfiye Adlı Eserlerinin Mukayesesi", 893.

ismi, cinsi nefiyeden lânın ismi, leyseye benzeyen mâ ve lânın haberi konularını değerlendirmiştir.¹⁹ İbnü'l-Hâcib, mecrurat konusunu da ele aldıktan sonra tabiler konusuna yer vermiştir.²⁰

Müellif, mebni olan kelimeler konusunu ele alarak zamirler, ism-i işaretler, ism-i mevsuller, isim fiiller, ismi savt, bileşik isimler, kinayeler ve bazı zarfları incelemiştir. İbnü'l-Hâcib, daha sonra marife, nekre, müzekker, müennes, tesniye, çoğul, masdar, ism-i fail, ism-i meful, sıfatı müşebbehe ve ismi tafdil konularını ele almıştır.²¹

İbnü'l-Hâcib, fiiller ana başlığı altında da mazi fiil, müzari fiil, emir fiili, müteaddi fiil ve lazım fiil, efali kulub, nakıs fiiller, mukarebe fiilleri, taacüb fiilleri, medih ve zem fiilleri konularını ele almıştır.²² Müellif, daha sonra harfler konusunu ele alarak genel olarak konuyla ilgili bilgi vermiştir.²³

Çârperdî de mezkûr eserinde konuların ele alma metodunun İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiye*'sindeki metoda çokça benzediği görülmektedir. Nitekim Çârperdî'nin konu sıralaması da İbnü'l-Hâcib'in eserindeki gibi isimler, fiiller ve harfler şeklindeki ana başlıklardan oluşmaktadır. Çârperdî'nin eserinde her bir ana başlığın altında çok sayıda bölüm vardır.²⁴

Çârperdî, eserinde her ne kadar ana başlıklarda İbnü'l-Hâcib'in eserindeki konu tasnifine benzer bir yöntem takip etmiş olsa da alt başlıklarda bazı farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin İbnü'l-Hâcib'in eserinde ismin başlığı altında tanımı ve özelliklerine yer verilmişse de çeşitleri hakkında detaylı bir açıklama yapılmadığı fark edilmektedir.²⁵ Çârperdî ise ismin tanımı ve özelliklerine yer verdikten sonra ismin çeşitlerine de detaylı bir şekilde değinmiştir.²⁶ Çârperdî eserinde harfler başlığı altında, "el-lâmat" başlığına yer vererek lâm harflerinin çeşitlerini izah etmiştir.²⁷ İbnü'l-Hâcib ise *el-Kâfiye*'sinde harfler başlığı altında bu konu başlığına yer vermemiştir.²⁸ Aynı şekilde Çârperdî *el-Muğni*'de hurufu'l-istikbâl başlığına yer verirken,²⁹ İbnü'l-Hâcib ise söz konusu eserinde harfler başlığı altında bu konuya yer vermediği tespit edilmiştir.³⁰

¹⁹ İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 18-28.

²⁰ İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 28-32.

²¹ İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 32-44; Tekin, "İbnü'l-Hâcib İle Molla Halil es-Sî'irdî'nin *el-Kâfiye* Adlı Eserlerinin Mukayesesi", 893.

²² İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 44-51.

²³ İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 51-57.

²⁴ Ebü'l-Mekârim Fahrüddîn Ahmed b. el-Hasen b. Yûsuf el-Çârperdî, *el-Muğni*, thk. Muhammed Emin el-Karsî (İstanbul: Hâşimî Yayınevi, 2021), 9-63.

²⁵ İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 11.

²⁶ Çârperdî, *el-Muğni*, 9-10.

²⁷ Çârperdî, *el-Muğni*, 60.

²⁸ Bk. İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 51-57.

²⁹ Çârperdî, *el-Muğni*, 56.

³⁰ Bk. İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 51-57.

İbnü'l-Hâcib ile Çârperdi'nin söz konusu eserleri arasında konu sıralaması açısından da bazı farklar bulunmaktadır. Örneğin İbnü'l-Hâcib, eserinde tevabi konusu başlığı altında önce sıfat konusunu ele alırken,³¹ Çârperdi ise eserinde tevabi konusu başlığı altında ilk önce te'kid konusunu incelemiştir.³² Dolayısıyla Çârperdi, mezkûr eserinde genel olarak İbnü'l-Hâcib'in eserindeki konu tasnifine benzer bir yöntem takip etmiş olsa da her iki eser arasında bazı farklılıklar da bulunmaktadır.

3.2. Tanımlar Açısından Mukayeseleri

Klasik alanlarda eser yazan birçok müellif gibi İbnü'l-Hâcib de *el-Kâfiye*'sinde bazen Arap dilinde bulunan bir kavramdan bahsetmeden önce onun ıstılahi anlamını verdiği görülmektedir. Söz gelimi kelimenin kısımlarından olan isim,³³ fiil³⁴ ve harf³⁵ konusunu açıklamaya başlarken önce tanımlarını yapmış daha sonra özelliklerinden bahsetmiştir. İbnü'l-Hâcib'in bu metodu eserin genelinde uyguladığı tespit edilmiştir. Buna göre müellif, ele aldığı konuyu önce kısaca tanımlamış daha sonra örneklerle izah etmiştir.³⁶

Çârperdi de söz konusu eserinde bazen ele aldığı konunun detaylarına girmeden önce ıstılah tanımını vermiştir. Örneğin Çârperdi de kelimenin kısımlarından olan isim,³⁷ fiil,³⁸ ve harf³⁹ kavramlarının önce ıstılah tanımlarını vermiş sonra konuyu izah etmiştir. Aynı şekilde Çârperdi'nin bu metodu *el-Muğni*'nin genelinde uyguladığı tespit edilmiştir.⁴⁰

Çârperdi'nin, *el-Muğni*'de tanımlar konusunda çoğunlukla İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiye*'sini örnek aldığı söylemek mümkündür.⁴¹ Söz gelimi Çârperdi eserinde mef'ûlun bihin tanımını şu şekilde vermiştir: وهو ما وقع عليه فعل الفاعل “Fâilin yaptığı işten etkilenendir.” Bu tanımın olduğu gibi *el-Kâfiye*'de geçtiği görülmektedir.⁴² Çârperdi işaret isimlerini şu şekilde tarif etmiştir: ما وضع لمشار إليه “İşaret edilen için kullanılan isimdir.” Bu tanımında aynen *el-Kâfiye*'de bu şekilde geçtiği fark edilmektedir.⁴³ Çârperdi övme ve yerme fiillerini şu şekilde

³¹ İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 29.

³² Çârperdi, *el-Muğni*, 23.

³³ Bk. İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 11.

³⁴ Bk. İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 44.

³⁵ Bk. İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 51.

³⁶ Bk. İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 11, 14, 15, 18, 19, 23, 24, 28, 29, 30, 31, 32, 37, 38, 40, 41, 42, 44, 46, 47, 51, 56.

³⁷ Çârperdi, *el-Muğni*, 9.

³⁸ Çârperdi, *el-Muğni*, 38.

³⁹ Çârperdi, *el-Muğni*, 46.

⁴⁰ Bk. Çârperdi, *el-Muğni*, 9, 10, 15, 18, 23, 27, 29, 30, 33, 35, 36, 38, 41, 44.

⁴¹ Muhammed Erken, *Çârperdi'nin el-Muğni Adlı Eseri ile Zemahşeri'nin el-Enmûzec Adlı Eserinin Karşılaştırmalı Analizi* (Denizli: Pamukkale Üniversitesi, İslami İlimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 69.

⁴² İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 18; Çârperdi, *el-Muğni*, 15.

⁴³ İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 34; Çârperdi, *el-Muğni*, 25.

tarif etmiştir: ما وضع لإنشاء مدح أو ذم “Övme ve yerme anlamını ifade etmek için konulandır.” Bu tanım olduğu gibi *el-Kâfiye*'de bu şekilde geçmektedir.⁴⁴

Ayrıca Çârperdî'nin *el-Muğnî*'de, isim,⁴⁵ ‘alem,⁴⁶ fâil,⁴⁷ mef‘ûlun mutlak,⁴⁸ münada,⁴⁹ sıfat,⁵⁰ bedel,⁵¹ ismi mef‘ûl,⁵² fiil,⁵³ mukârebe fiilleri,⁵⁴ konularının tanımları İbnü'l-Hâcib'in söz konusu eserindeki tanımlar ile aynı olduğu görülmektedir.⁵⁵ Buna göre Çârperdî'nin mezkûr eserinde tanımlar hususunda İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiye*'sini örnek aldığı ve kendisinden önemli ölçüde etkilendiği söylenebilir.

Ancak bazı durumlarda Çârperdî'nin eserinde İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiye*'sinden farklı tanımladığı kavramlar da vardır. Örneğin Çârperdî'nin *el-Muğnî*'de i'rab, ve atf-ı beyân kavramları ile ilgili yaptığı tanımlar, İbnü'l-Hâcib'in eserindeki aynı konularda yaptığı tanımlardan farklı olduğu tespit edilmiştir.⁵⁶ Ayrıca İbnü'l-Hâcib'in mezkûr eserinde tanım yaptığı halde Çârperdî'nin eserinde aynı konulara tanım yapmadığı durumlarda vardır. Örneğin İbnü'l-Hâcib söz konusu eserinde nâkis ve taaccub fiilleri kavramlarını tanımlamıştır.⁵⁷ Ancak Çârperdî'nin *el-Muğnî*'de bu kavramlarla ilgili herhangi bir tanım yapmadığı anlaşılmaktadır.⁵⁸

3.3. Yöntem Açısından Mukayeseleri

Yapılan araştırma sonucunda İbnü'l-Hâcib'in eserinde uyguladığı yöntem ile Çârperdî'nin *el-Muğnî*'de uyguladığı yöntemin benzer olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin İbnü'l-Hâcib, mezkûr eserini özlü bir metotla telif etmiş ve ele aldığı konuların gereğinden fazla uzamamasına özen göstermiştir. Söz gelimi merfuat başlığı altında ele aldığı inne'nin haberi konusunu kısa bir şekilde izah etmiş ve daha önce incelediği mübtedanın haberine atıfta bulunarak inne'nin haberinin durumunun takdim hariç mübtedanın haberi gibi olduğunu ifade etmiştir. Eserinin gereğinden fazla uzamaması için daha

⁴⁴ İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 49; Çârperdî, *el-Muğnî*, 44.

⁴⁵ İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 11; Çârperdî, *el-Muğnî*, 9.

⁴⁶ İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 37; Çârperdî, *el-Muğnî*, 10.

⁴⁷ İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 14; Çârperdî, *el-Muğnî*, 13.

⁴⁸ İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 18; Çârperdî, *el-Muğnî*, 15.

⁴⁹ İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 19; Çârperdî, *el-Muğnî*, 15.

⁵⁰ İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 29; Çârperdî, *el-Muğnî*, 23.

⁵¹ İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 31; Çârperdî, *el-Muğnî*, 23.

⁵² İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 41; Çârperdî, *el-Muğnî*, 36.

⁵³ İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 44; Çârperdî, *el-Muğnî*, 38.

⁵⁴ İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 48; Çârperdî, *el-Muğnî*, 43.

⁵⁵ Erken, *Çârperdî'nin el-Muğnî Adlı Eseri ile Zemahşerî'nin el-Enmüvec Adlı Eserinin Karşılaştırmalı Analizi*, 73-77.

⁵⁶ Bk. İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 11, 32; Çârperdî, *el-Muğnî*, 11, 24.

⁵⁷ İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 47, 49.

⁵⁸ Çârperdî, *el-Muğnî*, 42, 45; Erken, *Çârperdî'nin el-Muğnî Adlı Eseri ile Zemahşerî'nin el-Enmüvec Adlı Eserinin Karşılaştırmalı Analizi*, 78.

önce haber konusuyla ilgili yaptığı açıklamaları tekrar etmemiştir.⁵⁹ Çârperdi de eserinde konuyu benzer ifadelerle açıkladığı tespit edilmiştir.⁶⁰ Buna göre her iki müellif de söz konusu eserlerini özlü bir metotla yazdıkları için daha önce anlattıkları konuları tekrar etmemeye çalışmışlardır.

Ancak bazı durumlarda Çârperdi eserinde farklı bir yöntem takip ettiği de görülmüştür. Örneğin İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*'sinde harfler konusunu ele alırken önce harfin tanımını yapmış daha sonra harfler konusunu alt başlıklar halinde izah etmiştir.⁶¹ Çârperdi ise *el-Muğni*'de harfin tanımını yaptıktan sonra harflerin çeşitlerini toplu bir şekilde vermiş daha sonra alt başlıklar halinde izah etmeye başlamıştır.⁶²

İbnü'l-Hâcib eserinde bazı konuları kısaca açıklarken, Çârperdi ise *el-Muğni*'de aynı konuyu daha detaylı bir şekilde ele almıştır. Örneğin İbnü'l-Hâcib, tenbih harflerini incelerken sadece sayılarını vermiş herhangi bir açıklamada bulunmamıştır.⁶³ Çârperdi ise tenbih harflerinin sayılarını verdikten sonra örneklerle açıklamalarda bulunmuştur.⁶⁴

Çârperdi *el-Muğni*'de bazı konuları kısa ifadelerle anlatırken, İbnü'l-Hâcib eserinde aynı konuyu daha ayrıntılı olarak ele almıştır. Örneğin Çârperdi *el-Muğni*'de gayri munsarif olmasının nedenlerini kısaca izah ederken,⁶⁵ İbnü'l-Hâcib'in eserinde gayri munsarif olma nedenlerini daha detaylı anlattığı görülmektedir.⁶⁶

İbnü'l-Hâcib ile Çârperdi'nin eserlerinde bazı konu başlıklarının isimlendirmesinde de farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Örneğin İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*'de "hurûfu'l-icâbe" başlığını kullanırken,⁶⁷ Çârperdi *el-Muğni*'de bu başlığı "hurûfu't-tasdîk vel-icâbe" şeklinde isimlendirmiştir.⁶⁸

İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*'sinde bazen Basra ve Kûfe nahiv ekolleri arasındaki ihtilafı konulara değinmiştir.⁶⁹ Çârperdi ise *el-Muğni*'de genel olarak ihtilafı olan meselelere hiç değinmemiş ya da kısaca işarete bulunmuştur.⁷⁰ Dolayısıyla Çârperdi *el-Muğni* adlı eserini ilme yeni başlayan talebeler için

⁵⁹ İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 17.

⁶⁰ Çârperdi, *el-Muğni*, 14.

⁶¹ İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 51-57.

⁶² Çârperdi, *el-Muğni*, 46-63.

⁶³ İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 53.

⁶⁴ Çârperdi, *el-Muğni*, 52.

⁶⁵ Çârperdi, *el-Muğni*, 11-12.

⁶⁶ İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 12-13.

⁶⁷ İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 54.

⁶⁸ Çârperdi, *el-Muğni*, 53.

⁶⁹ Bk. İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 51, 52, 53; Yılmaz, "İbnü'l-Hâcib, Hayatı, Eserleri ve *el-Kâfiye* Adlı Eserinin İncelenmesi", 488; Kılıç, "el-Kâfiye", 24/153.

⁷⁰ Tekin, *Çârperdi'nin el-Muğni fi 'ilmi'n-nahv Adlı Eseri*, 290; Ayrıca bk. Çârperdi, *el-Muğni*, 12.

kaleme aldığından genel olarak ihtilafli konulara değinmediğini söylemek mümkündür.⁷¹

3.4. Kullandıkları İstilahlar Açısından Mukayeseleri

Yapılan araştırma neticesinde İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiye*'sinde çoğunlukla Basra dil ekolünün kavramlarının kullanıldığı tespit edilmiştir. Örneğin Basra dil ekolüne bağlı dilciler "hurûfu'l-cer" kavramını kullanırken Kûfeli dilciler ise "hurûfu'l-hafd" ıstilahını tercih etmişlerdir.⁷² İbnü'l-Hâcib, eserinde Basralı dilcilerin benimsediği hurûfu'l-cer (حروف الجر) kavramını kullanmıştır.⁷³

Basra dil ekolü, munsarif, gayru'l-munsarif veya el-memnu' mines sarf" ıstilahını kullanmış, Kûfe dil ekolü ise bunun yerine cârî ve gayru'l-cârî kavramını kullanmışlardır.⁷⁴ İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*'sinde Basralıların tercih ettiği ıstilahı kullanmıştır.⁷⁵

İbnü'l-Hâcib'in, eserinde bazen Kûfe dil ekolünün ıstilahlarını da tercih ettiği görülmektedir. Örneğin tevâbi başlığı altında ele aldığı sıfat konusunu incelerken Kûfe dil ekolüne ait "na't" kavramını tercih etmiştir.⁷⁶ Bu ıstilahı, Basralı dil âlimleri "sıfat", Kûfeli dil âlimleri ise "na't" adıyla kullanmışlardır.⁷⁷ Na't kavramı, Kûfeli dil âlimleri tarafından ihdas edilip kullanılan ıstilahlar arasında en çok yaygınlık kazanan nahiv terimlerinden biridir. Basra dil âlimleri tarafından da bazen bu terim kullanılmıştır.⁷⁸ Örneğin Basra dil ekolünün önde gelen âlimlerinden Halîl b. Ahmed⁷⁹ ve Sîbeveyh⁸⁰ de "na't" kavramını birçok defa eserlerinde zikretmişlerdir.

Çârperdî'nin de *el-Muğnî*'de çoğunlukla Basra dil ekolünün ıstilahlarını kullandığı görülmektedir. Örneğin Çârperdî eserinde tevâbi başlığı altında sıfat konusunu ele almış ve Basra dil ekolünün kullandığı "sıfat" (الصفة) kavramını tercih etmiştir.⁸¹ Yine Çârperdî *el-Muğnî*'de gayri munsarif konusunu izah

⁷¹ Tekin, "el-Muğnî fî 'ilmî'n-nahv Adlı Eseri Örneğinde Çârperdî'nin İstihâd Ettiği Şiirler", 665.

⁷² Bk. Mehdi el-Mahzûmî, *Medresetu'l-Kûfe ve menhecuhâ fi'd-dirâseti ve'n-nahv* (Mısır: Matba'atu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1958), 314; Mehmet Cevat Ergin, "Basra ve Kûfe Ekollerinin Kullandıkları Farklı Nahiv Terimleri", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/1 (2003), 59; Şehmus Ülker, *İbn Akil ve Elfiyye Şerhi*, ed. Emin Cengiz (Ankara: İlahiyât yayınları, 2021), 93.

⁷³ İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 51.

⁷⁴ Şevki Dayf, *el-Medârisu'n-nahviyye* (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.), 167; Ergin, "Basra ve Kûfe Ekollerinin Kullandıkları Farklı Nahiv Terimleri", 60.

⁷⁵ İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 12.

⁷⁶ İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 29.

⁷⁷ el-Mahzûmî, *Medresetu'l-Kûfe ve menhecuhâ fi'd-dirâseti ve'n-nahv*, 314; Şevki Dayf, *el-Medârisu'n-nahviyye*, 167; Ergin, "Basra ve Kûfe Ekollerinin Kullandıkları Farklı Nahiv Terimleri", 62.

⁷⁸ Ergin, "Basra ve Kûfe Ekollerinin Kullandıkları Farklı Nahiv Terimleri", 62.

⁷⁹ Bk. Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *el-Cumelfî'n-nahv*, thk. Fahrüddin Kabâve (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1985), 128, 131.

⁸⁰ Bk. Ebû Bişr 'Amr b. 'Osman b. Kanber Sîbeveyh, *el-Kitab*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetu'l-Hancı, 1988), 1/153, 399, 421, 422, 423, 429, 430, 431, 434, 437, 2/25, 26.

⁸¹ Çârperdî, *el-Muğnî*, 23.

ederken İbnü'l-Hâcib gibi o da Basra dil ekolünün kullandığı ıstılahı tercih ettiği görülmektedir.⁸² Çârperdî, Basra dil ekolüne bağlı dilcilerin kullandığı “hurûfu'l-*cer*” kavramlarını kullanmıştır.⁸³ Ancak az da olsa Çârperdî'nin eserinde Kûfe dil ekolünün ıstılahlarını da tercih etmiştir. Örneğin Basra dil ekolüne bağlı dilciler “hurûfu'l-*cer*” kavramını kullanırken Kûfeli dilciler ise “hurûfu'l-*hafd*” veya “hurful idâfe” ıstılahlarını tercih etmişlerdir.⁸⁴ Çârperdî'nin *el-Muğni*'de “hurûful idâfe” (حروف الاضافة) kavramını da kullandığı tespit edilmiştir.⁸⁵ Sonuç olarak İbnü'l-Hâcib ile Çârperdî'nin eserlerinde çoğunlukla Basra dil ekolüne ait ıstılahları tercih ettiği söylenebilir.

3.5. Örnekler Açısından Mukayeseleri

İbnü'l-Hâcib ve Çârperdî'nin söz konusu eserlerinde verdiği örneklere baktığında genellikle klasik nahiv kitaplarında bulunan örneklerden oluştuğu fark edilmektedir.⁸⁶ Buna göre İbnü'l-Hâcib'in eserinde verdiği örnekler ile Çârperdî'nin *el-Muğni*'de verdiği örnekler genel olarak benzerlik göstermektedir. Örneğin İbnü'l-Hâcib'in, söz konusu eserinde mübteda ve haber konusunu işlerken verdiği örneklerden bir tanesi de قائم زيد örneğidir.⁸⁷ Çârperdî'nin de eserinde bu konuyu işlerken aynı örneği verdiği görülmektedir.⁸⁸ İbnü'l-Hâcib eserinde mansûbat başlığı altında ele aldığı inne'nin ismine قائم ان زيداً örneğini vermiştir.⁸⁹ Yine Çârperdî de eserinde bu konuyu ele alırken aynı örneğe yer vermiştir.⁹⁰ Buna daha birçok örnek vermek mümkünse de bu kadarıyla iktifa edilmiştir.⁹¹

Bazı durumlarda ise Çârperdî'nin *el-Muğni*'de, İbnü'l-Hâcib'in ilgili eserinde yer vermediği bazı örnekleri zikrettiği fark edilmektedir.⁹² Örneğin İbnü'l-Hâcib, eserinde mef'ûlun fih konusunu ele alırken bazı örnekler vermiştir. Çârperdî ise *el-Muğni*'de aynı konuyu işlerken İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiye*'sinde yer vermediği başka bazı örnekler zikretmiştir.⁹³ Dolayısıyla İbnü'l-Hâcib'in eserinde verdiği örnekler ile Çârperdî'nin *el-Muğni*'de verdiği

⁸² Bk. Çârperdî, *el-Muğni*, 11.

⁸³ Çârperdî, *el-Muğni*, 21.

⁸⁴ Bk. el-Mahzûmî, *Medresetu'l-Kûfe ve menhecuhâ fi'd-dirâseti ve'n-nahv*, 314.

⁸⁵ Çârperdî, *el-Muğni*, 46.

⁸⁶ Tekin, “İbnu'l-Hâcib İle Molla Halil es-Sîridî'nin el-Kâfiye Adlı Eserlerinin Mukayesesi”, 898; Tekin, *Çârperdî'nin el-Muğni fi 'ilmî'n-nahv Adlı Eseri*, 293.

⁸⁷ İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 15.

⁸⁸ Çârperdî, *el-Muğni*, 13.

⁸⁹ İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 26.

⁹⁰ Çârperdî, *el-Muğni*, 19.

⁹¹ Aynı olan diğer bazı örnekler için bk. İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 12, 18, 23, 24, 45, 48, 50; Çârperdî, *el-Muğni*, 11, 15, 18, 39, 43, 44.

⁹² Farklı bazı örnekler için bk. İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 18, 52; Çârperdî, *el-Muğni*, 15, 47.

⁹³ İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 23; Çârperdî, *el-Muğni*, 17.

örnekler genel olarak benzerlik gösterse de aralarında bazı bakımlardan farklılıklar olduğu söylenebilir.

3.6. İstişhad Yöntemi Açısından Mukayeseleri

İstişhâd kelimesi sözlükte; “şâhid olmak, şâhid göstermek, hazır bulunmak ve görmek” gibi anlamlara gelmektedir.⁹⁴ İstişhâd lugat, sarf, nahiv ve belâgat ilimlerinde; “bir kelimenin veya bir ifadenin lafız, anlam ve kullanım doğruluğunu kanıtlamak amacıyla doğruluğu kesin olan nazım ve nesirden örnek vermek” anlamında kullanılmaktadır.⁹⁵ İstişhâd edilen metinler, Kur'an-ı Kerim, hadis ve dillerine güven duyulan fasîh olan Arapların nazım ve nesirlerinden oluşmaktadır.⁹⁶

İbnü'l-Hâcib, söz konusu eserinde bir ifadenin lafız, anlam ve kullanımının doğru olduğunu ispat etmek için hem nazım hem de nesir şeklinde şâhidler getirmiştir.⁹⁷ İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*'sinde başta Kur'an-ı Kerim âyetleri⁹⁸ olmak üzere Arap şiiri⁹⁹ ve darb-ı mesel¹⁰⁰ ile istişhâda bulunmuştur.¹⁰¹

Çârperdi, *el-Muğni'de*, başta Kur'an-ı Kerim âyetleri,¹⁰² Arap şiiri¹⁰³ ve darbi mesel¹⁰⁴ ile istişhâda bulunmuştur.¹⁰⁵ Dolayısıyla Çârperdi'nin söz konusu eserinde istişhad konusunda İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiye*'sinde uygulandığı yönetime benzer bir yöntem takip ettiği anlaşılmaktadır.

⁹⁴ Bk. Ebü Bekir Muhammed b. Şemsiddin er-Razî, *Muhtarûs-sihah*, thk. Eymen Abdurrezzak eş-Şevvâ (Dımaşk: Dâru'l-Feyhâ/Dâru'l-Menhel Nâşirün, 2010), 245; Ebü'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, thk. Abdullâh Ali el-Kebîr, Muhammed Ahmed Hasbullâh, Hâşim Muhammed eş-Şâzeli (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.), 4/2348-2351; Muhammed b. Ya'kûb Feyrûzâbâdi, *Kamûsu'l-muhit*, thk. Muhammed Naîm Arkasûsi (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005), 292; Şehmus Ülker, “Şerhu İbn 'Akil'de İstişhâd Yöntemi”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10/23 (Aralık 2019), 445.

⁹⁵ İsmail Durmuş, “İstişhâd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23: 396.

⁹⁶ Celâlüddin Abdurrahman es-Suyûtî, *el-İktirâh fî usûlin-nahv*, thk. Abdulhakîm Atiyye (b.y. Daru'l-Beyrutî, 2006), 39; Abdülkâdir b. Ömer el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb ve lubbu lubâbi lisâni'l-Arap*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1997), 1/5-18; Hüseyin Tural, “Arap Dilinde Şiir ve Hadisle İstişhâd Meselesi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9, (1990), 67-79; İsmail Demir, “İbn Mu'tî'nin Kitâbu'l-Fusûl fîn-Nahv Adlı Eserinde İstişhâd”, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3, (2015), 18-25; Ülker, “Şerhu İbn 'Akil'de İstişhâd Yöntemi”, 446, 448-454.

⁹⁷ Tekin, “İbnü'l-Hâcib İle Molla Halil es-Si'irdî'nin el-Kâfiye Adlı Eserlerinin Mukayesesi”, 900.

⁹⁸ Ayet için Bk. İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 12, 14, 16, 18, 19, 21, 22, 25, 26, 31, 45, 48, 50, 55, 56.

⁹⁹ Şiir için Bk. İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 14, 15, 32, 49, 52.

¹⁰⁰ Darbı mesel için Bk. İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, 21; Ayrıca bk. Ebü'l-Fazl Ahmed b. Muhammed el-Meydânî en-Nisâbüri, *Mecma'u'l-emsâl*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd (Beyrut: Dârul-ma'rife, ts.), 1/431.

¹⁰¹ Yılmaz, “İbnü'l-Hâcib, Hayatı, Eserleri ve el-Kâfiye Adlı Eserinin İncelenmesi”, 488; Kılıç, “el-Kâfiye”, 24/153.

¹⁰² Ayet için Bk. Çârperdi, *el-Muğni*, 14, 15, 16, 17, 19, 22, 24, 26, 32, 36, 39, 40, 44, 48, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 61.

¹⁰³ Şiir için Bk. Çârperdi, *el-Muğni*, 30, 46, 48, 52, 54, 55, 57, 59, 62.

¹⁰⁴ Darbı mesel için bk. Çârperdi, *el-Muğni*, 27, 30; Muhammed b. Abdîrahîm el-Meylânî, *Şerhu'l-muğni* (Diyarbakır: Seyda Yayınları, 2019), 185, 206.

¹⁰⁵ Tekin, *Çârperdi'nin el-Muğni fî 'ilmi'n-nahv Adlı Eseri*, 293.

SONUÇ

Çârperdi, el-Muğni'de genel olarak İbnü'l-Hâcib'in el-Kâfiye'sindeki konu tasnifine benzer bir yöntem takip etmiştir. Ancak İbnü'l-Hâcib ve Çârperdi'nin söz konusu eserleri arasında bazı farklılıkların da bulunduğu söylenebilir.

Klasik alanlarda eser yazan birçok müellif gibi İbnü'l-Hâcib de el-Kâfiye'sinde bazen Arap diliyle ilgili bir kavramdan bahsetmeden önce onun ıstılahi anlamını vermiştir. İbnü'l-Hâcib'in bu metodu söz konusu eserinin genelinde uyguladığı anlaşılmaktadır. Çârperdi'nin, el-Muğni'de tanımlar konusunda çoğunlukla İbnü'l-Hâcib'in mezkûr eserini örnek aldığını söylemek mümkündür. Ancak bazen Çârperdi'nin eserinde farklı şekillerde tanımlamalar yaptığı konulara da rastlanmaktadır. Ayrıca İbnü'l-Hâcib'in eserinde tanım getirdiği halde Çârperdi'nin bu konulara tanım yapmadığı örnekler de söz konusudur.

Çârperdi'nin *el-Muğni*'de uyguladığı yöntem ile İbnü'l-Hâcib'in mezkûr eserindeki takip ettiği yöntemin benzer olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bazı durumlarda Çârperdi'nin, eserinde farklı yöntemler de takip ettiği görülmektedir. İbnü'l-Hâcib, mezkûr eserinde bazı konuları kısaca izah ederken, Çârperdi ise *el-Muğni*'de aynı konuyu daha ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Bazı durumlarda ise Çârperdi *el-Muğni*'de bazı konuları özet bir şekilde anlatırken, İbnü'l-Hâcib eserinde aynı konuyu daha detaylı olarak anlatmıştır. İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*'sinde bazen Basra ve Kûfe nahiv ekolleri arasındaki ihtilafı konulara yer vermiştir. Çârperdi ise söz konusu eserinde genel olarak ihtilafı olan meselelere ya hiç değinmemiş ya da kısaca işaret etmiştir.

Yapılan araştırma neticesinde İbnü'l-Hâcib'in ve Çârperdi'nin söz konusu eserlerinde çoğunlukla Basra dil ekolünün ıstılahlarını kullandıkları tespit edilmiştir. Her iki müellifin eserlerinde bazen Kûfe dil ekolünün ıstılahlarını da kullandığı fark edilmiştir.

İbnü'l-Hâcib'in ve Çârperdi'nin mezkûr eserlerinde verdikleri örnekler genel olarak klasik nahiv kitaplarında bulunan örneklerden oluşmaktadır. Buna göre İbnü'l-Hâcib'in eserinde verdiği örnekler ile Çârperdi'nin *el-Muğni*'de verdiği örnekler genel olarak benzerlik göstermektedir. Ancak bazı durumlarda Çârperdi'nin eserinde, İbnü'l-Hâcib'in söz konusu eserinde yer vermediği bazı örnekleri verdiği de tespit edilmiştir.

İbnü'l-Hâcib ve Çârperdi'nin mezkûr eserlerinde bir ifadenin lafız, anlam ve kullanımının doğru olduğunu ispat etmek için nazım ve nesir şeklinde şahidler getirmişlerdir. İbnü'l-Hâcib ve Çârperdi'nin söz konusu eserlerinde, başta Kur'an-ı Kerim âyetleri olmak üzere Arap şiiri ve darbi mesel ile

istişhatta buldukları tespit edilmiştir. Sonuç olarak, İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiye*'si ile Çârperdî'nin *el-Muğnî fî 'ilmi'n-nahv* adlı eserleri özgün birer çalışma olup Arap dili grameri öğretiminde faydalı kaynak eserler arasında yer almaktadır.

KAYNAKÇA

- Bağdâdî, Abdülkâdir b. Ömer. *Hizânetü'l-edebe ve lubbu lubâbi lisâni'l Arap*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. 13 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 4. Basım. 1997.
- Çârperdî, Ebü'l-Mekârim Fahrüddîn Ahmed b. el-Hasen b. Yûsuf. *el-Muğnî*, thk. Muhammed Emin el-Karsî İstanbul: Hâşimî Yayınevi, 2021.
- Çelebi, Muharrem. "Muhtasar Nahiv Kitaplarına Bir Bakış", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (1989), 1-31.
- Demir, İsmail. "İbn Mu'tî'nin Kitâbu'l-Fusûl fî'n-Nahv Adlı Eserinde İstişhâd", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (3), 2015, 16-35.
- Demirayak, Kenan. *Arap-İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi*. İstanbul: Cantaş Yayınları, 2016.
- Durmuş, İsmail. "İstişhâd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23: 396-397. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Ergin, Mehmet Cevat, "Basra ve Kûfe Ekollerinin Kullandıkları Farklı Nahiv Terimleri", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/1 (2003), 39-65.
- Erken, Muhammed. *Çârperdî'nin el-Muğnî Adlı Eseri İle Zemaşşerî'nin el-Enmûzec Adlı Eserinin Karşılaştırmalı Analizi*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, İslami İlimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Ferâhidî, Halil b. Ahmed. *el-Cumel fî'n-nahv*, thk. Fahrüddîn Kabâve. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985.
- Feyrûzâbâdî, Muhammed b. Ya'kûb. *Kamûsu'l-muhît*. thk. Muhammed Naîm Arkasûsî, 8. Baskı. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005.
- İbn Hacer, Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Ahmed el-Askalânî. *ed-Dureru'l-kâmine fî a'yânî'l mieti's-sâmine*, thk. Muhammed Abdulmuîd. Hind: Dâiretu'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, 1972.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Alî b. Ahmed. *Lisânu'l-'Arab*. 6 Cilt. thk. Abdullâh Ali el-Kebîr-Muhammed Ahmed Hasbullâh-Hâşim Muhammed eş-Şâzelî, Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.
- İbnu'l-İmâd, Ebu'l-Felâh Abdulhayy b. Ahmed. *Şezerâtu'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*, thk. Abdu'l Kâdir el-Arnaût-Mahmud el-Arnaût. Dimaşk: Dâru İbn Kesîr, 1986.

- İbnü'l-Hâcib, Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus. *el-Kâfiye fî 'ilmi'n-nahv*. thk. Salih Abdulazîm, Kahire: Mektebetü'l-Adâb, 2010.
- Kâtip Çelebî, Mustafa b. Abdullah Hâcî Halîfe. *Keşfu'z-zunûn 'an esâmî'l-kütüb ve'l-fünûn*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ't-Türâsî'l-'Arabî, ts.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemu'l-muellifîn terâcimu musannifî'l-kutubî'l-'Arabîyye*. 4 Cilt. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1993.
- Kılıç, Hulusî. "el-Kâfiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/153-154. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Kılıç, Hulusî. "İbnü'l-Hâcib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/55-58. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Mahzûmî, Mehdî. *Medresetü'l-Kûfe ve menhecuhâ fi'd-dirâseti ve'n-nahv*. Mısır: Matba'atu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 2. Basım. 1958.
- Meydânî, en-Nisâbü'rî, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Muhammed. *Mecma'u'l-emsâl*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, ts.
- Meylânî, Muhammed b. Abdîrrahîm. *Şerhu'l-muğnî*. Diyarbakır: Seyda Yayınları, 3. Basım. 2019.
- Razî, Ebû Bekir Muhammed b. Şemsiddin. *Muhtaru's-sihah*. thk. Eymen Abdurrezzak eş-Şevvâ. Dîmaşk: Dâru'l-Feyhâ/ Dâru'l-Menhel Nâşîrûn, 2010.
- Sîbeveyh, Ebû Bîşr 'Amr b. 'Osmân b. Kanber, *el-Kitab*. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 3. Basım. 1988.
- Subkî, Tâcuddîn. *Tabakâtuş-Şâfi'yyeti'l-kubrâ*, thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî- Abdulfettâh Muhammed el-Huluv. Beyrut: Hicr, 1992.
- Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân. *Buğyetü'l-vuât fî tabâkâti'l-luğaviyyîn ve'n-nühât*. thk. Muhammed Abdurrahîm. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2005.
- Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân. *el-İktirâh fî usûlin-nahv*. thk. Abdulhakîm Atiyye. b.y. Dâru'l-Beyrûtî, 2. Basım, 2006.
- Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân. *Hüsnü'l-muhâdara fî târihi Mısır ve'l-Kâhire*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. 2 Cilt. Kahire: Dâru İhyâ't-Kutubî'l-Arabîyye, 1967.
- Şener, Mehmet. "Çârperdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/230-231. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Şevkî Dayf, *el-Medârisu'n-nahviyye*, 7. Basım, Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.
- Tekin, Ahmet. "İbnu'l Hâcib İle Molla Halil es-Sî'irdî'nin el-Kâfiye Adlı Eserlerinin Mukayesesi". *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 10/3 (2018), 887-902.
- Tekin, Ahmet. *Çârperdî'nin el-Muğnî fî 'ilmi'n-nahv Adlı Eseri*. Mardin: II. Atlas Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, 284-295. 2019.
- Tekin, Mahmut. "el-Muğnî fî 'ilmi'n-nahv Adlı Eseri Örneğinde Çârperdî'nin

- İstişhâd Ettiği Şiirler”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/25 (Aralık 2020), 657-681.
- Tural, Hüseyin, “Arap Dilinde Şiir ve Hadisle İstişhâd Meselesi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (1990), 67-79.
- Ülker, Şehmus. “Şerhu İbn ‘Akil’de İstişhâd Yöntemi”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/23 (Aralık 2019), 441-459.
- Ülker, Şehmus. *İbn Akil ve Elfiyye Şerhi*, ed. Emin Cengiz, Ankara: İlahiyât yayınları, 2021.
- Yılmaz, İbrahim. “İbnu’l Hâcib, Hayatı, Eserleri ve el-Kâfiye Adlı Eserinin İncelenmesi”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (1997), 469-492.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed. *Siyeru a’lâmi’n-nubelâ*. 18 Cilt. Kahire: Dâru’l-Hadis, 2006.